

УДК 344.1.35.085 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.15>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Давлатов Ш.Б.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів*

Савченко А.С.,

*студент 2 курсу гр. ПО21-1
спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»
освітнього ступеня «бакалавр»
навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин,
Університету митної справи та фінансів*

Саленко А.А.,

*студент 2 курсу гр. ПО21-1
спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»
освітнього ступеня «бакалавр»
навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин,
Університету митної справи та фінансів*

Давлатов Ш.Б., Савченко А.С., Саленко А.А. Кримінальна відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень.

З початку введення правового режиму воєнного стану та оголошення загальної мобілізації різко збільшилася кількість кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями. За даними Офісу Генерального прокурора кількість кримінального правопорушення передбаченого ст. 426-1 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» на 2022 р. зростає в 4 рази і склало 426.

Практика кваліфікації військових кримінальних правопорушень свідчить про значні проблеми правозастосування й неоднаковість кримінально-правових і процесуальних рішень. Ці проблеми пов'язані насамперед відсутністю постанов Пленуму Верховного Суду України про практику застосування норм, що регулюють відповідальність за військові кримінальні правопорушення, а також через бланкетність їх диспозицій.

У зв'язку із цим існує гостра потреба в теоретичному опрацюванні питань кримінальної відповідальності, зокрема ст. 426-1 КК України «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень». визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак аналізованого кримінального правопорушення.

Проаналізовано основні теоретичні та прикладні проблеми кримінальної відповідальності за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень відповідно до Кримінального кодексу України. Розглянуто проблемні питання щодо визначення елементів цього складу кримінального правопорушення й окремих його ознак. Встановлено, що для розглядуваного кримінального правопорушення велике значення має обов'язкова наявність додаткового факультативного безпосереднього об'єкта. Наголошено на проблемах, які виникають під час визначення змісту перевищення влади, перевищення службових повноважень, а також змісту поняття «істотна шкода». Також детально розглянуто об'єктивну сторону перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень. Встановлено, що перевищен-

ня військовою службовою особою влади чи службових повноважень належить до матеріальних складів злочинів.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, склад кримінального правопорушення, перевищення влади, перевищення службових повноважень, істотна шкода, військовослужбовці.

Davlatov SH. B., Savchenko A.S., Salenko A.A. Criminal liability for exceeding authority or official authority by a military official.

Since the introduction of martial law and general mobilization, the number of criminal offenses committed by military personnel has increased dramatically. According to the Office of the Prosecutor General, the number of criminal offenses under Art. 426-1 “Abuse of power or authority by a military official” increased 4 times in 2022 and amounted to 426.

The practice of qualifying military criminal offenses shows significant problems of law enforcement and uneven criminal law and procedural decisions. These problems are primarily due to the lack of resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on the practice of applying the rules governing liability for military criminal offenses, as well as due to the blanket nature of their dispositions.

In this regard, there is an urgent need for a theoretical study of criminal liability issues, in particular, Article 426-1 of the Criminal Code of Ukraine “Excess of power or official authority by a military officer”. to determine the objective and subjective features of the analyzed criminal offense.

The author analyzes the main theoretical and applied issues of criminal liability for abuse of power or authority by a military official under the Criminal Code of Ukraine. The author considers the problematic issues of defining the elements of this criminal offense and its individual features. It is established that the mandatory presence of an additional optional direct object is of great importance for the criminal offense under consideration. The author emphasizes the problems which arise when determining the content of abuse of power, abuse of office, and the content of the concept of “substantial damage”. The objective side of the abuse of power or authority by a military official is also considered in detail. It is established that abuse of power or authority by a military official belongs to the material elements of crimes.

Keywords: criminal liability, corpus delict of a criminal offense, abuse of power, abuse of authority, substantial damage, military personnel.

Постановка проблеми. Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» від 7 квітня 2015 року Кримінальний кодекс України (далі КК України) був доповнений ст. 426-1 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень».

Щодо положень розділу XIX Особливої частини КК України тривають наукові дискусії, які спричинені багатьма чинниками. Насамперед це відбувається через «плідну» законодавчу діяльність з протидії кримінальним правопорушенням проти порядку несення військової служби. Поспіх зумовлений з тим, що кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби мають певну питому вагу в масштабах всієї злочинності в Україні. Тому якщо не вживати заходів, здатних суттєво вплинути на військову злочинність, і не стабілізувати ситуацію, все це буде ускладнено неосязністю за обсягами та непередбачуваністю за наслідками, що в підсумку становитиме серйозну загрозу національній безпеці України. мають місце чимало спірних питань, які потребують нагального вирішення.

Стан дослідження. Кримінальна відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень була й є предметом досліджень багатьох українських науковців, зокрема П.П. Андрушка, О.О. Дудорова, М.І. Мельника, В.Г. Хашева Д.Д. Бессонова, А.К. Вульфєрта, Д. Дангельмайєра, С.О. Друцького, В.Д. Кузьміна-Караваєва, О.О. Мушнікова. Вклад зазначених та інших науковців, котрі розглядали це питання, є вагомим, однак проблеми, які стосуються змісту об’єктивної сторони цього кримінального правопорушення та суб’єкту залишаються актуальними.

Метою статті є аналіз на основі наукових публікацій і положень окремих нормативно-правових актів України проблем кримінальної відповідальності за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень військовими начальниками, а також іншими військовослужбовцями, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов’язків, або виконують такі обов’язки за спеціальним дорученням повноважного командування.

Виклад основних положень. Традиційно юридичний аналіз складу кримінального правопорушення необхідно починати із визначення об’єкта. Об’єкт кримінального правопорушення – це те, що

охороняється законом, чому саме в результаті вчинення кримінального правопорушення завдається шкода. В науці кримінального права існує стала класифікація поділу об'єктів кримінального правопорушення за ступенем спільності охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин на загальний, родовий і безпосередній, а за основним спрямуванням злочинного посягання – на основний (головний) безпосередній об'єкт злочину, додатковий необхідний (обов'язковий) безпосередній об'єкт злочину та додатковий факультативний (необов'язковий) безпосередній об'єкт злочину [4, с. 15].

Вказана класифікація об'єктів кримінального правопорушення натеper домінує, тому під час проведення аналізу діяння, передбаченого ст. 426–1 КК України «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень», ми будемо використовувати саме її.

Родовим об'єктом перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень виступають суспільні відносини, що регулюють встановлений законом порядок здійснення військовими командирами (начальниками) своїх функцій. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» - військова служба – це державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних з обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [5]. Основним безпосереднім об'єктом перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень є порядок виконання військовими службовими особами військових формувань України своїх повноважень із забезпечення військового правопорядку у різних сферах.

Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом можуть виступати особисті права та свободи людини і громадянина, власність, інші блага. Завдання шкоди такому додатковому безпосередньому об'єкту є обов'язковою умовою кримінальної відповідальності і водночас критерієм розмежування цього кримінального правопорушення від дисциплінарного проступку.

З об'єктивної сторони перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень може виражатися у наступних формах: 1) перевищення влади чи службових повноважень (ч. 1 ст. 426-1 КК України); 2) застосування нестатутних заходів впливу щодо підлеглого (ч. 2 ст. 426-1 КК України); 3) вчинення діянь передбачених частинами 1 і 3 ст. 426-1 КК із застосуванням зброї.

Перевищення влади чи службових повноважень полягає в умисному вчиненні військовою службовою особою дій, які явно виходять за межі прав і повноважень, наданих їй законом, військовими статутами, положеннями, інструкціями, наказами командування. У зв'язку із цим для притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, яке аналізується, необхідно встановити всі фактичні обставини, у тому числі службовий стан особи, обвинуваченої у перевищенні влади чи службових повноважень, її поведінку до вчинення кримінального правопорушення, мотив, мету і характер вчинених дій, їх зв'язок із службовим становищем. Перевищення влади чи службових повноважень може полягати: 1) у вчиненні дій, які входять до компетенції вищестоящего начальника або військової службової особи іншого органу (відомства); 2) у вчиненні дій, що визнаються правомірними тільки за наявності певних умов, які у цьому випадку відсутні; 3) у вчиненні дій, які ніхто не мав права виконувати і вирішувати.

Застосування нестатутних заходів впливу щодо підлеглого можуть виражатися у застосуванні стягнень з метою принизити гідність, підлеглого, зокрема, це може бути накладенням заходів дисциплінарного впливу, які належать до компетенції вищого командира, або притягнення до дисциплінарної відповідальності за дії, які не є дисциплінарним проступком, застосування насилля тощо. Це умисні дії, які виходять за межі компетенції військової службової особи і полягають у здійсненні впливу на підлеглого всупереч вимогам, установленим у статутах Збройних сил України [8].

Під застосуванням зброї необхідно розуміти як використання її для ураження живої цілі, так і погрозу застосувати її за цільовим призначенням. Погроза може виражатися зокрема, у приведенні зброї до бойового стану, демонстрування зброї тощо. Під зброєю слід розуміти як холодну так і вогнепальну зброю, у тому числі гладко ствольну зброю.

Об'єктивна сторона перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень складається із трьох обов'язкових ознак: 1) діяння; 2) суспільно небезпечних наслідків, що виявляються у істотній шкоді; 3) причинного зв'язку між діями і суспільно небезпечними наслідками.

Аналізоване кримінальне правопорушення належить до кримінальних правопорушень з матеріальним складом і визнається закінченим при заподіяння наслідків у вигляді істотної шкоди. У ст. 426-1 КК України не розкривається поняття істотної шкоди.

Відповідно до ч.2 примітки до ст. 425 КК України у статтях 425 та 426 істотною шкодою вважається шкода, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а тяжкими наслідками за тієї самої умови вважається шкода, яка в п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. У зв'язку з цим виникає логічне питання це стосується і ст. 426-1 КК України. Якщо ні, то залишається відкритим питання про те, що варто розуміти під істотною шкодою у ст. 426-1 КК України.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення визначено у примітці до ст. 425 КК України. Ним може бути військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування. Військовим начальником є особа, яка за характером своєї служби має підлеглих і наділена правом віддавати їм накази, обов'язкові до виконання [4, с. 10]. Начальниками за службовим становищем і званням, яких можна віднести до службових осіб, є: 1) особи, які обіймають відповідні військові посади згідно зі штатом (наприклад, командир відділення, роти, начальник речової служби); 2) особи, що тимчасово виконують обов'язки відповідної військової посади, а також тимчасово виконують функції посадової особи за спеціальним повноваженням; 3) особи цивільного персоналу є начальниками для підлеглих військовослужбовців відповідно до займаної штатної посади; 4) начальники за військовим званням, визначені в Дисциплінарному статуті Збройних сил України [8].

Із суб'єктивної сторони перевищення влади та службових повноважень характеризується умисною формою вини. Як визначають дослідники у складі перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень може бути лише у формі прямого або непрямого умислу [8]. Тож, слід визнати правильною таку позицію науковців з урахуванням того, що інтелектуальний елемент умислу в даному разі складається з усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру своїх дій і передбачення можливості або неминучості настання суспільно небезпечних наслідків. Це означає, що особа, коли вчиняє вказане кримінальне правопорушення усвідомлює вихід за межі наданих їй повноважень, тобто розуміє, що вчиняє дії, які не входять в її компетенцію. Водночас у разі перевищення влади чи службових повноважень особа завжди усвідомлює протиправність учинюваних дій. Наступною ознакою інтелектуального елемента умислу є передбачення можливості або невідворотності настання суспільно небезпечних наслідків, які впливають з усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваних дій. Таким чином перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень може вчинятися як із прямим, так і з непрямым умислом. З'ясування мотивів і мети перевищення влади чи службових повноважень необхідне для правильного призначення покарання, дотримання принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання.

Висновки. У підсумку варто зазначити, що для притягнення до кримінальної відповідальності за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень необхідно встановити всі фактичні обставини, з урахуванням того, наскільки вчинюване кримінальне правопорушення було очевидним для службової особи і чи усвідомлювала вона протиправність своєї поведінки. Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень є кримінальним правопорушенням за наявності всіх ознак. Особливістю цього кримінального правопорушення є те, що воно вчиняється спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення шляхом використання своїх спеціальних повноважень на шкоду іншим суб'єктам суспільних відносин. Конкретні дії військової службової особи при перевищення влади чи службових повноважень можуть бути різними і залежать передусім від сфери службової діяльності, характеру наданих повноважень. Проте всіх можна звести до таких форм: а) вчинення дій які входять до компетенції вищестоящего начальника або відомства; б) вчинення дій, що визнаються правомірними тільки за наявності певних умов, якщо такі умови відсутні; в) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти. При цьому має бути встановлено, що військова службова особа використовувала свої службові повноваження, оскільки, не може бути кваліфікованим за ст. 426-1 КК України, якщо військова службова особа не перебувала при виконанні влади чи службових повноважень. З іншого боку не звільняє від кримінальної відповідальності за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, якщо особа усвідомлювала, що діє поза межами покладених на неї службових повноважень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Клименко В., Мельник Н., Хавронюк Н. Уголовная ответственность за должностные преступления. Киев, 1996. 160 с.
3. Карпенко М. До питання окремих ознак об'єктивної сторони військових службових злочинів у сфері управлінської діяльності. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 4. С. 161–164.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. Азаров та ін.; за заг. ред. О. Джужі, А. Савченка, В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком-Інтер, 2018. 1104 с.
5. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232–XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
6. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. Шемшученка. Київ: Юрид. думка, 2007. 992 с.
7. Новий тлумачний словник української мови: у 4-х т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконіт. 1998. Т. 3. 928 с.
8. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. № 551–XIV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=551%2D14&p=1143970339900570#Text>.
9. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / за ред. О. Омельчука. Київ: Правова єдність, 2010. 208 с.